

Matjaž Kmecl: Mala literarna teorija

Ljubljana 1976

KAJ JE LITERATURA?

VSAKA ZNANSTVENA DISCIPLINA, IN LITERARNA VEDA TO NEDVOMNO JE, NAJPREJ
DEFINIRA PREDMET SVOJEGA PROUČEVANJA:

Kaj je torej LITERATURA?

Definicija1

"Literatura je, kar je zapisano s črkami."

V vsakdanji rabi besede literatura to seveda ne drži:

- o navodilo za kuhanje pudinga na pudingovi vrečki
- o listek, ki je priložen k zdravilom,

seveda nista literatura.

Za začetek je torej treba iz pojma literatura izločiti t.i. "strokovno literaturo" (literaturo s poudarjeno predstavitveno funkcijo!) in jo ločiti od t.i. leposlovja, beletristike....

Toda na ta način nismo rešili vprašanja množičnosti, masovnosti.

Ali je res vse, kar ni strokovna literatura, že literatura v plemenitem pomenu te besede?

Ali so romani o NINJAH, indijanarice Karla Maya, romani Daniel Steel zares prava literatura.

Ali drugače :

Ali je šund, plaža literatura?

Predmet opazovanja, LITERATURO, je torej zares treba natančno definirati Ne preseneča, da so definicije številne in kar najrazličnejše.

Kaj je torej literatura?

Nekoč: "Littera, ae..., kar je s črkami zapisano" (za razliko od slikovne pisave, klinopisa).

In vprašanje: če velja ta definicija, kaj pa je z ustnim slovstvom, staro kitajsko literaturo....?

Matija Čop, ko je (za Šafarika) pisal zgodovino slovenske literature (1830, izšlo 1864), omenja babiško, čebelarsko, kuharsko in podobno literaturo.

Žargonsko

"Dobro smo se založili z literaturo."

Ivan Prijatelj je predlagal tako rešitev:

- **slovstvo** naj bi pomenilo vse narodno umovanje v besedi (slovu), zapisano in nezapisano,

- **književnost**, vse tisto slovstvo, ki se je ohranilo zapisano v knjigah, in

- **literatura** za "umetnost, upodabljajočo z uporabo dovršene jezikovne oblike".

Nas zanima seveda literatura v slednjem pomenu besede.

Literarna teorija nima postavljenih dokončnih odgovorov na vprašanje, kaj je literatura.

Pomaga si s primerjavami:

o *besedna* umetnost, ki se loči od *glasbene*,
likovne...

o ali na primer s **primerjavo med različnimi rabami jezika in govora.**

Ponazorimo z Glazerjevo pesmijo

Janko Glazer: Ciproš (Spominu sina):

***Ko ciproš zacveti,
so naše frate rdeče:
tako iz rane speče
kdaj se pokaže kri.***

***Kjer rastel, zelenel
je gozd dreves košatih
in ptic v njem - nád krilatih -
je zbor brezskrben pel;***

***kjer bučal je vihar
skoz veje in vrhove
in poln moči njegove
bil svet je, vsaka stvar - :***

***tam frata zdaj leži;
le ciproš cvete rdeče:
kakor iz rane speče
pokaže kdaj se kri.***

Če hočemo pesem razumeti s pesnikovega zornega kota lahko preberemo Glazerjevo razlago *O ciprošu, fratah in še čem*. Planinski vestnik, 1962: "*Ciproš, ki s svojim rdečim cvetjem spominja na kri, je v pesmi simbol: spomin na sina, ki je padel in je po njem ostala samo še skrita rana - kakor posekajo gozd in na njegovem mestu vzcveti samo ciproš, rdeč kot kri*"

Ciproš je torej cvetje, ki zacveti na posekanih gozdnih goličavah. Vendar tega večina slovenskih bralcev ne bo vedela. Svojo predstavo o tem, kakšno cvetje je ciproš, bo gradila na svojih spominih na rdeče cvetje: najprimernejše bo tisto, ki je še najbolj barve krvi....

Nepoznavanje ciproša torej ne moti recepcije. Bralec lahko brez škode **napolni prazen prostor z vsebinami iz svojega konteksta**.

V nasprotju s tem bi strokovni sestavek ravnal popolnoma drugače: tam bi skušal avtor kar najbolj natanko določiti, kaj in kakšen pravi "ciproš" sploh je. Pri tem bi (da bi ga zares oddvojil od vseh drugih podobnih cvetic ali cvetic s podobnim imenom) uporabil še latinski izraz. Njegovo hotenje je torej pesnikovemu diametralno nasprotno:

Avtor strokovne literature

- mora natančno vedeti, kaj kakšna beseda označuje, in ji ne sme dodajati nobenih posebnih pomenov,
- pesnik in njegov bralec pa računata na mnogoterno in različno dodajanje osebnih pomenov.

stilistika

loči

- **komunikativno funkcijo jezika** od t.i.
- **ekspresivne, izrazne.**

o Kadar je jezik sredstvo praktičnega sporočanja, je predvsem **denotativen** (*- besede premorejo en sam običajen pomen*),

o kadar je ekspresiven, pa je ob vsej denotativnosti še bogato **konotativen**: (*besede pri sprejemanju omogočajo še polno različnih sopomenov, odtenkov, ter na ta način spodbujajo predstavno domišljijo ter omogočajo eidetično videnje oz. domala otipljivo domišljjskočutno predstavo.*)

V jeziku književnega besedila se obe funkciji jezika prepletata!

Ruski formalisti

Beseda miza

Ko izgovori odrasel človek besedo miza bo pojmoval nekonkreten kos pohištva: njegove najsplošnejše značilnosti (ploskev, 4 noge) – torej **algebraiziran pojem**, brez žive predstave o vrsti miz....

- o Da bi besedni umetnik iz algebraizirane mize iztislil pri bralcu živo predstavo,
- o da bi sprožil **delovanje žive fantazije, mora besedo v literarnem besedilu uporabiti ekspresivno**, to je tako, DA BRALCA PRESENETI

BRALEC besede v besedilu ne bo sprejel kot nekaj pričakovanega, samoumevno posplošenega, za kar brez kakršnegakoli napora ve, kaj pomeni, ampak nekaj, s čimer se sreča prvič in čemur potemtakem šele z živo predstavo določi pomen.

Kako pisatelj to doseže?

Z RAZLIČNIMI PRVINAMI, npr. **sloga ali stila**

LITERATURA – FIKCIJA

Bralec besedi torej do-mišlja pomene

Toda do-mišljajska oz. fantazijska je tudi besedna umetnina kot celota:

Umetnina je domišljajsko ubeseden svet, ki si ga izmisli besedni umetnik, povzame pa (preko ubesedenja) bralec (mimezis)

Literatura je torej domišljajsko pisanje. Fikcija, za katero velja, da v pravem dobesednem pomenu ni resnična!

Fiktivnost je zagotovo na bistvenih karakteristik literature. V literarnem delu lahko srečamo ljudi, bitja, ki jih (kakršnih) v realnem življenju ne bi srečali nikoli.

V literaturi se dogajajo stvari, ki se v vsakdanjem življenju ne morejo zgoditi.

Danes imamo literaturo, ki upoveduje sanjske svetove (svetove in dogodke, ki si jih bralec, avtor želi, po kakršnih hrepenita) na sumu, da gre za trivialno literaturo, toda pomisliti moramo na dolgo tradicijo najžlahtnejše literature te vrst

- utopije
- pravljice...

Poleg tega pa eksistira dolga vrsta besedil, ki jih po tej definiciji ne bi mogli prištevati k literaturi, ker preprosto niso fiktivna: na primer potopisna literatura, pustolovska literatura, življenjepisna literatura, spominska literatura.

Omenimo paradoks Karla Maya, katerega romanov z divjega zahoda niso šteli k literaturi, vse dokler ni končno dokazal, da krajev, kjer se dogajajo, ni nikoli videl in da mora biti književno dogajanje v njih fikcija.

LITERATURA KOT NEPRAGMATIČNI DISKURZ

V zvezi z gornjo definicijo: problem realistične / naturalistične literature, ki se deklarativno ukvarja z odslikavanjem družbenih razmer...

Definicija:

"O literaturi govorimo, kadar bralna strategija predvideva, da prebranega ne jemljemo dobesedno zares":

Primer: pesnik opisuje svojo ljubezen do dekleta in namesto besede dekletke uporabi besedo metaforo: vrtnica.

In pri tem seveda ve, da mi vemo, da ni zaljubljen v biološko vrtnico (s pecljem listi, trni.....)

Za branje literature je pač značilno, da razumemo stvari širše, v njihovem metaforično - simboličnem, od nekonotativnosti (dobesednega pomena) oddaljenem pomenu: vrtnica v rastlinskem leksikonu pomeni rastlino, ki...

Vrtnica v ljubezenski pesmi nam pove kaj o vrsti in intenziteti čustev pa kaj o navadah v civilizacijskem krogu, kjer pesem nastane (da si v znak ljubezni podarjamo vrtnice, da imajo redeče vrtnice svoj pomen, da imajo svoj pomen tudi rumene vrtnice, da veneča vrtnica pomeni eno, popek vrtnice, ki se komaj razpira, pa drugo (še vrtnica kot simbol ljubezni z opojnim vonjem, lepa, ki obljublja, a ki ima trne....)

Na drugi strani pa imamo družbeno angažirano literaturo: npr Drejček in trije Marsovčki, npr Brechtove drame, Dickensove romane, literaturo socialističnega realizma, vzgojno mladinsko literaturo (poezija, Desa Muck Blazno resno o....)

Naloga: zberite nekaj primerov, ki dokazujejo da je literatura nepragmatično besedilo!

Naštejte nekaj tekstov, ki govorijo proti tej trditvi: v katerih govori literatura o kot pragmatičnem diskurzu.

Literatura kot družbeni pojav - kanon

Še ena možna definicija:

»Literatura je, kar je v neki konkretni družbi, v nekem konkretnem časovnem trenutku priznana kot literatura.«

Literatura je torej »vrednostna sodba« in s tem podvržena spremenljivosti v času in prostoru.

Predstavljajmo si, da vprašamo 1000 ljudi, ali sta

Prešernov Krst pri Savici in

B. Novaka Zaljubljeni vampir

literarni besedili?

Če bomo postavili vprašanja brez »implicitne vrednostne sodbe« bosta odgovora na obe vprašanji ja,

Če bomo vprašali, ali gre za »pravo literaturo?!«, bo odgovor pozitiven le v primeru Prešerna, pa čeprav večina ljudi pozna le Uvod v Krst, Krsta samega pa najverjetneje niso brali.

Prešeren pač JE literatura - to je **družbeno priznana vrednostna sodba.**

KATERE INSTANCE V DRUŽBI DOLOČAJO, KAJ JE KANON?

1. Usmerimo pozornost na PRODUKCIJO LITERATURE.

Najprej so to seveda **založniki**, ki se morajo odločiti, da bodo neko stvar sploh tiskali (primer Lindgren Pika Nogavička)

Prvo izbiro imajo torej **uredniki**.

Njihovi kriteriji?

Ker so založbe profitne organizacije, seveda profit (vprašanje subvencij, prepuščenosti trgu, estetski kriterij, avtorska slikanica – poceni koprodukcija....)

Pri dramskih besedilih so tisti, ki izbirajo, režiserji in /ali umetniški direktorji gledališč. (Pri čemer je poleg estetskega kriterija pomemben kriterij *všečnosti* gledalcem.)

2. Literarna kritika

Že to, da kritik (uglednega časopisa, npr. književnih listov) literarno delo sploh opazi, je nedvoumen namig, da se bo delo najbrž uvrstilo v kanon. Četudi kritika ni nujno pozitivna. Toda že to, da je delo vzeto pod drobnogled, kaže, da kritik avtorja šteje za **kanonskega avtorja**.

(Npr. Redno so recenzirane pesniške zbirke Borisa A Novaka in romani Draga Jančarja, romani Bogdana Novaka pa so tam praviloma spregledani!)

Kriteriji: ponavadi estetski, pogosto pa tudi všečnostni – npr. okus naslovnika, časopisa, v katerem je kritika objavljena (Delo, PIL, Ciciban...),

Prestizhne literarne nagrade

Veronikina, Rožančeva, Kresnik, Večernica

(problem Mačjega sejma, Mačka Murija – v primerjavi s Polonco Kovač.....

ali: Desa Muck (Kremlin – Lažniva Suzi): Tone Pavček (Majnice, Fulaste pesmi)

3. Edukacijski sistem

Odločitev, kateri avtor/ literarno delo mora v kurikulum,

in katero literarno delo *mora* v berilo, maturitetni sklop, seznam za domače branje, bralno značko.....

bistveno vpliva na »konsenz vrednostne sodbe o tem, kaj je literatura«

4. Univerze

Uredniki, učitelji, režiserji, avtorji učbenikov, učnih načrtov – vsi ti so študirali na univerzi – zelo verjetno primerjalno književnost ali literature posameznih narodov. In tako so si pridobili svoje estetske kriterije pri svojih profesorjih na univerzi....

Vrste kanona:

o civilizacijski

o nacionalni

o družinski

